

СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРІВНЯЛЬНИХ ЛЕКСЕМ ТА КОНСТРУКЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ОКСАНИ ЗАБУЖКО)

Оксана Забужко – інтелектуалка і естетка, у якої ставлення до слова чисто філологічне: вона намагається проникнути в етимологічну сутність слова і утворити на основі цих знань новий асоціативний ряд. Це глибинне розуміння слова характеризує Оксану Забужку, як поетичну особистість із складним світосприйняттям. Якщо покликатися на її ж критичні статті, а саме: “Мова і влада”, можна стверджувати, що “мова виконує, серед інших, дуже важливу філософськи-світоглядну функцію: вона прив’язує етнос до його природного оточення, до ландшафту, до того кривого, предметно обжитого космосу, з рослинністю та звіриною включно, котрий становить неорганічне тіло народу” [1, с. 97]. Великий вплив на мовотворчість Оксани Забужко мав відомий діаспорний мовознавець і літературознавець Юрій Шевельов (Шелех). Письменниця щодо цього зазначила: “До останку я продовжувала, зі сліпим літературним егоїзмом, слати йому свої нові твори на оцінку: бути прочитаною Шевельовим (попри всі відмінності в наших літературних смаках!) означало одразу, просто «з монітора» потрапити на суд літературної історії – так само, як коли б тебе читали Зеров або Драгоманов” [7, с. 61].

Актуальність дослідження полягає насамперед у тому, що вперше порівняльні лексеми і конструкції аналізуються як компоненти художнього твору постмодерного гатунку. Актуальність постмодерних творів Оксани Забужко зумовлена злободенністю тем, а також тією активною політичною позицією, яку вона займає останнім часом; великою кількістю публікацій і перевидань її книг як в Україні, так і за кордоном (США, Великобританія, Польща, Німеччина та ін.). Оксана Забужко філігранно добирає потрібні слова до читача.

Мета дослідження визначити найбільш характерні порівняльні лексеми і конструкції, які використовує у прозі Оксана Забужко. Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань: 1) створити класифікацію порівняльних лексем і конструкцій, яка б відобразила своєрідність мовотворчості Оксани Забужко; 2) дати характеристику найбільш характерним порівняльним лексемам і конструкціям; 3) підбити підсумок через узагальнення характеристик дібраних порівняльних лексем і конструкцій із прози письменниці.

Порівняння завжди були у центрі уваги багатьох учених-філологів: М. Заборна [8], Г. Конторчук [9], І. Кочан [10], І. Кучеренко [11], Л. Мацько [12], Є. Павленко [13], М. Плющ [14], О. Пономарів [15], А. Сващенко [16], Л. Ставицька [17] та інші. Проте деякі проблеми, пов’язані із семантикою, структурою та функціонуванням порівняльних лексем і конструкцій, залишаються не з’ясованими.

Олександр Пономарів дає таке визначення порівнянню: “це троп, побудований на зіставленні двох явищ, предметів, фактів для пояснення одного з них за допомогою іншого. Стилістична роль порівнянь полягає у виділенні якоїсь особливості предмета чи явища, яка виступає дуже яскраво в того предмета, з яким порівнюється дане явище. Порівнювати можна все – живе й неживе, фізичне й психічне, конкретне й абстрактне” [15, с. 41].

У порівняльних лексем та конструкціях пояснення одного предмета чи явища подається за допомогою іншого, подібного. Наприклад: “*А цей мов запечений на жуужіль; таких стає надовго*” [2, с. 211]. У таких порівняннях названо три елементи: те, що порівнюється; те, з чим порівнюється; та ознака, за якою порівнюється [10, с. 108]. Таким чином, урівноваженість і стійкість персонажа Карого у романі Оксани Забужко “Музей покинутих секретів” порівнюються із «запеченим жуужелем».

Як мовно-художній засіб, порівняння у письменниці ґрунтуються, з одного боку, на зіставленні понять, паралелізмі уявлень, асоціативних зв'язках. Реалізує Оксана Забужко цей художній засіб за допомогою різних граматичних структур, що не завжди вкладається в схему граматичної класифікації порівнянь. З іншого боку, не всі порівняння як граматичні явища у письменниці містять у собі те емоційно-змістове навантаження, без якого немислиме порівняння як стилістичний прийом. С. Павленко передбачає таке вираження порівнянь: форму орудного відмінку (“*Вона вродилася з місяцем на лобі*” [4, с. 71]) і порівняльні звороти (“... *ті самі великі сиві очі з повільним, трохи мовби здивованим поглядом...*” [4, с. 87]) і речення (“*І так вийшло само собою, що друга з черги дочка – ніби Марії на роду було написано приводити самих дівчат, ніби янгол зліва чи справа недремно пильнував над їхньою з Василем шлюбною постелю...*” [4, с. 75]).

Розглянемо класифікацію порівняльних лексем і конструкцій, яку пропонує Любов Мацько на матеріалі, взятому із прози Оксани Забужко [12, с. 360–362]:

1. Поширені і непоширені порівняльні лексеми зі сполучниками *як, мов, немов, наче, неначе, неначебто, ніби, нібито, немовби, немовбито*. Наприклад: “*мов жар із груби, ...його власний запах...*” [2, с. 527]; “... *грюкнула, мов вистрелила ...*” [2, с. 628]; “*Тонісінкої, як трояндова пелюстка, вичинки*” [5, с. 308].

2. Порівняльні лексеми в орудному відмінку. Наприклад: “*І схарпудився ти оце теж тому, що цілого Павла Івановича, одним куском, на себе прийняв – одним ударом, і тепер післядя тобою трясє*” [2, с. 789].

3. Порівняльна конструкція у вигляді підрядного речення. Наприклад: “*На знимку вперше те побачив – так, ніби то було наяву*” [2, с. 493].

4. Порівняльні лексеми описового характеру на зразок: “*А сонячні рукавички, місячні рукавички (марсові, юпітерові, венерині, сатурнові?..), рукавички кохання, рукавички для скорботи, гливі, цісаві, гніді, вороні, карі, які ще недавно населяли цей простір, – що з ними всіма сталося?*” [5, с. 315].

5. Порівняльні конструкції, які є частиною іменного присудка: *Армія. Невидима, необлічена, наймогутніша в світі підпільна армія...* [2, с. 796].

6. Порівняльні-пriedнувальні конструкції, в основі яких покладено принцип асоціативного сприйняття дійсності: “*І, якимсь чином, усе це чомусь перестало здаватися важливим. Як репліки з іншої н'еси, так*” [2, с. 798]; “*Дві риски <...> Як два крихітні рівеньки капілярчики...*” [2, с. 792];

Оксана Забужко, використовуючи народні порівняння, створює власні порівняльні лексеми і конструкції. Визначити своєрідність порівнянь письменниці ми можемо, лише зважаючи на такий важливий екстралінгвальний чинник, як часопростір: у прозі Оксани Забужко переплітаються сучасність, минуле і майбутнє, що нагадує основну тематику поетичної творчості Тараса Шевченка. Опоетизована проза письменниці робить порівняльні лексеми і конструкції римованими: *Вклякну, де стою: о, бих / Страшний, переступний гріх – / Донині трясє відріг, / Мов трут'я тороси криг / У нутроцах! Під грудьми! / Кого благи: Задми / Цей синій, сухий пожар, / З грудей відвали тягар?* [3, с. 107]. У римованому тексті дібрані порівняльні підрядні речення (*мов трут'я тороси криг*), порівняння в орудному відмінку (*під грудьми*), описові порівняння (*цей синій, сухий пожар*).

Семантика порівняльних конструкцій (компаративних імен) у прозі Оксани Забужко різнопланова. Ми бачимо світ очима людей різних епох, соціальних прошарків і поглядів на життя. Пошук найсуттєвіших ознак, їхнє зіставлення у звичайних і незвичайних речах, пізнаними різними людьми, фіксують і порівняльні лексеми та конструкції: “*Казав сліпий – побачимо, як кривий танцювати буде...*” [7, с. 268]; “*наче ворон влетів у хату <...> ніби в ньому не одне дитя, а ціле кишло збунтувалося...*” [4, с. 121].

Назви об'єктів порівняння лексем чи конструкцій у прозі Оксани Забужко у плані семантики складають кілька груп:

• назви тварин, конкретні та загальні (свійських, одомашнених, диких), птахів, риби, плазунів: "... *та ти не тю на вас, баби, чого се ви розкаркались, як гайворони на сніг, завидки беруть на людські діти...*" [4, с. 80]; "...у змиг ока шпарко, мов вивірка, звинувшись усе прибрати..." [4, с. 82];

• назви органів і частин людського тіла: "...*вона мов повищала зростом у темряві*" [2, с. 548];

• назви житла та його частин, предметів побуту, знярядь праці, продуктів харчування, зброї, засобів пересування та ін. (реалії матеріальної культури): "...*снувала собі тихцем якусь свою гадку, як нитку на веретені...*" [4, с. 87];

• назви пір року, частин доби, явищ природи, ландшафту: "... *опукло-буцатенькому лобику виразно темнів збоку невеличкий багряний серпик, наче місяць-недобір*" [4, с. 71]; "...*чистої, як блискавка, певної смерті...*" [2, с. 497];

• назви родинних зв'язків, соціального стану, класової і національної приналежності людей та певних рис, притаманих людині: "*Дівчинка-пуголовок, чоласта, як усі в вашому роду*" [4, с. 25]; "...*надто як підпережиться в неділю червоним поясом, що мов огонь горить...*" [4, с. 99]; "*Ну, здрастуй, думає вона, – мов єдиним видихом цілої істоти нараз*" [2, с. 792];

• назви релігійні, язичницькі, демонологічні: "... *заласно-граючий-очима запал напасника з місяця викуркував із нього, як відьма в комин...*" [4, с. 90].

Семантичні групи компаративних імен свідчать про гуманізм прози Оксани Забужко, оскільки в ній переважає лексика, яка окреслює найменування тих реалій, що оточують нас від дня народження і супроводжують упродовж життя, тобто того, від чого найбільше залежить наше буття. Філософічність світосприймання Оксани Забужко пов'язане з кордоцентризмом. Філософія-серця започаткував на Україні Григорій Сковорода, який в цілому орієнтується на релігійне значення почуттів, а не на розум, це, на жаль, призводить до відчуження людини від довкілля, людей і Бога – а це самотність, якої так багато навколо у сучасному світі.

Отже, серед образних засобів художньої прози Оксани Забужко порівняльні лексеми та конструкції вирізняються своєрідністю уживання, що мотивується самим призначенням цього тропа, який поклоняний конкретизувати, увіразнити зображене внаслідок зіставлення того чи іншого предмета з іншим, а також є чіткістю і стрункістю побудови, яка через порівняльну конструкцію дає змогу спроектувати нічим не обмежену кількість образних спостережень дійсності. Порівняльна лексема або конструкція у творчості Оксани Забужко – це засіб посилення емоційності мови. Відбір об'єктів порівнянь залежить від того, що зображує письменниця і як вона ставиться до зображуваного. Наприклад: Оксана Забужко знайшла вірш написаний понад тисячу років тому японкою Оно-но Комачі, який її вразив, і вона його переклала. Порівняльна лексема "погляду з дощем" вражає своєю простотою і точністю – людина смертна і, на жаль, раптово смертна: "*цвіт вишневий облетів не заставши сліду о мій віку зникомий недвижно дивлюсь перед себе поглядом довгим як дощ*" [7, с. 48].

У прозових творах Оксани Забужко основне призначення індивідуальних порівняльних лексем і конструкцій – це збагачення змісту певного слова або вислову. Серед найбільш уживаних образних засобів, які дають змогу реалізувати авторський задум, помітне місце у мовотворчості Оксани Забужко посідають порівняльні звороти, описові форми, порівняльні підрядні речення, порівняльні-приєднувальні конструкції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забужко О. Мова і влада / О. Забужко // Дніпро. – 1990. – № 11. – С. 94–105.
2. Забужко О. Музей покинутих секретів : Роман. вид. 2-е, доп. / О. Забужко. – К. : Факт, 2009. – 832 с.
3. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу : Роман / О. Забужко. – К. : Факт, 2007. – 176 с.

4. Забужко О. Сестро, сестро : Повісті та оповідання / О. Забужко. – Видання друге. – К. : Факт, 2005. – 240 с.
5. Забужко О. Тут могла б бути ваша реклама : збірка / О. Забужко. – Харків : Книжний Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 320 с. : іл.
6. Забужко О. Україна ще відкриває для себе Шевельова : «Епістолярний роман» / О. Забужко, Ю. Шевельов (Шерех) // Сучасність. – 2008. – № 12. – С. 61–74.
7. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х / О. Забужко. – К. : Факт, 2001. – 340 с.
8. Заборна М. С. Порівняльні конструкції в системі складного речення української мови : Навчально-методичний посібник / М. С. Заборна. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. – 28 с.
9. Конторчук Г. К. Порівняння в поетичному мовленні В. Стуса / Г. К. Конторчук // Творчість В. Стуса у контексті європейської культури ХХ століття : 3б. матеріалів конференції. – Донецьк, 1998. – С. 51–56.
10. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / І. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
11. Кучеренко І. К. Синтаксичні функції порівняльних конструкцій / І. К. Кучеренко // Актуальні проблеми граматики : 3б. наук. праць. – Львів : Світ, 2003. – С. 136–139.
12. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; За ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
13. Павленко Є. І. Порівняння як граматична і стилїстична категорія / Є. І. Павленко // Мовознавство. – 1970. – № 3. – С. 78–85.
14. Плющ М. Я. Орудний порівняння в українській мові / М. Я. Плющ // Українська мова і література в школі. – 1979. – № 4 – С. 29–36.
15. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : Підручник. – 3-тє вид., перероб і доповн. / О. Пономарів. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
16. Сващенко А. О. Порівняння в прозі О. Кобилянська / А. О. Сващенко // Творчість О. Кобилянської у контексті української світової літератури. Частина 2. – Чернівці : ДУ, 1988. – С. 102–103.
17. Ставицька Л. В незнане вгвинчує мисль, як вихори спіральні (Порівняння в поемі М. Бажана) / Л. Ставицька // Культурна слова. – К. : Наукова думка, 1985. – Вип. 29. – С. 31–35.

С. І. Єрмоленко, Л. Л. Чупрун

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЕТИЧНОЇ МОВИ ІГОРЯ РИМАРУКА

*Як весело бути поетом і лохом,
Якого мов мед у горнятку розводять...*

І. Римарук

Якщо б можна було запитати у поета Ігоря Римарука: “Що характеризує погодні умови Західної України?” Він мабуть би сказав: “Панове, безперечно, дощ, його постійна присутність на нашій території!” Коли за львівським вікном вишпарить дощ, то монотонний дзенькіт краплин навіює на будь-кого сумні настрої, які чарами поетичної